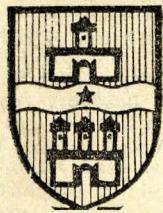

Séta a 100 éves Budapesten

Újpalotától a szántóföldig

Az elmúlt vasárnapon, hajnali 4 óra 8 perckor díszkrét, a kopácsoláshoz hasonlatos zaj vert föl. Talán valamelyik felsőbb emeletről jöttek az átomúzó hangszorok, esetleg alant támadt ilyen korai kedve valamely buzgó háziasszonynak a húsklopfóliához, netán egy gondos családfőnek most van ideje a megvetemedett ajtó helyreigazításához? — ezt nemigen lehet megállapítani a tizemeletes panelépületekben. Szélid ébresztő volt, de mindenki szívesen eltekintene az ilyen hajnali keltegetéstől.

Nevelés dolga tehát sok minden — akad ennél vaskosabb közhely? *Pataki Bélának*, a XV. kerületi Tanács elnökének a lakótelepi életformáról bőséges tapasztalatai vannak.

Újpalotán meglehetősen vegyes összetételű a lakosság — mondja a tanácselnök. — Mégis, az együttélés gondjai nem nagyobbak, mint más lakótelepen. Én a Kacsóh Pongrácz útin lakom, ahol végigéltem a beilleszkedés folyamatát, s ennek alapján úgy becsülöm, hogy öt esztendő kell az összerázódáshoz. Tévé, rádió bömböl, rádásul az emberek is ingerlékenyebbek. Előfordult már, hogy pénzbüntetéssel kellett rendet teremtenünk, de maximális türelmet igyekeztünk tanúsítani: ameddig van remény a meggyőzésre, elkerüljük az adminisztratív megoldásokat.

Létkérdés a két felüljáró

Rákospalotán 1920-ban 36 ezren laktak, a legutóbbi népszámlálás 61 ezer embert összesített, de Újpalotán már vagy 28—30 ezren élnek, tehát mára 90 ezerre szökhet fel a lakosság száma. 1975 végéig, az újabb beköltözésekkel, 120—130 ezres lesz a XV. kerület lélekszáma. Pataki Béla hivatali szobája mellett, a tanácssterem falán jókora modell terül szét: a kerület mása. Nyílegyenesei határai: a budapestváci vasútvonal s a Cegléd irányába futó körvasút. Egyszersmind afféle hermetikussá elzártság, sőt — paradox módon — közlekedési akadály mindkettő, amit a már épülő két felüljáró tud csak földelni. Pillanatnyilag Újpalotáról ugyan — csúcsidőben — szinte percenként kifut egy-egy 73-as busz, ám a zsúfoltság ekkortájt állandó, s a Bosnyák tére roppant kacskaringós utakon érkezik a jármű.

A laikusban óhatatlanul fölmerül tehát, hogy vajon az egész hatalmas építkezést miért nem a felüljáróval kezdték? Mindenesetre épül, épülget már a körvasutat átívelő, Frankovics Mihály úti átjáró, amely — miként a FÖBER vezető mérnöke, *Siklósi Miklós* tájékoztat — 1974 derekára, vagyis egy év múltán készül el teljesen, s akkortól a Keleti pályaudvarig meg sem áll majd a busz. Érthető módon ennél is hosszabb időt igényel a másik vasútvonal „áttörése”: az Árpád úti, négy nyomsávós, 250 méter hosszú felüljáró, amely Újpest gyáraihoz nyit akadálytalan ösvényt. Miként Pataki Béla hangsúlyozza: közlekedési létkérdése a kerületnek mindkét felüljáró!

Addig is azonban: az esztendő végére megindul a 69-es villamosjárat, amely Újpalotát a földalatti új végállomásával köti egybe. A mai buszjáratok közül az egyik, a 24-es, ezzel a fölirattal szeli a palotai utcákat: „Bosnyák tér—Szántóföld u.” Tehát ez a fölirat önmagában pelzi, hogy itt már csakugyan a végeken járunk, ott, ahol az autóbusz — legalábbis képletesen — ráfut a szántóföldekre, amelyek megműveléséről az itt lakó parasztság mindig elismert volt.

Ma is az: *Váncsa Jenő* mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszterhelyettes egy közelmúltbeli szarvasmarha-tenyésztési tanácskozáson első helyen említette a XV. kerületi Béke Termelőszövetkezet tehozamát. E szerint a szövetkezet magyar-tarka tehenei évi 4310 liter tejet produkálnak, országosan a legtöbbet; a miniszterhelyettes listáján ezután nyolc állami gazdaság következett, s majd csak a tizedik helyen szerepelt ismét egy téesz. *Dóra Mihályt*, a Béke Téesz elnökét vagy másfél évtizede ismerem; akkortájt a fővárosi tanács szövetkezetpolitikai csoportját vezette, s midőn megkezdődtek a téeszszervezések, szaván fogták a palotaiak. Valószínűleg meghöklent néhány napra, de belevágott az új életformába. Valahányszor — a TOT ülésein, egyebütt — összetalálkoztunk, mind magabiztosabb, mondhatni, derűsebb emberrel volt alkalmas szót váltani, ami, gondolom, sokféle változásnak a tükré. Ma Dóra Mihály a budapesti téeszszövetség elnöke is, legutóbb átfogó elemzést hallgathattam e 14 termelőszövetkezetéről a szövettség küldöttgyűlésén.

Melyek a palotai gazdaság keretei? *Trefás Istvántól*, az Erdélyből ideszármazott főmezőgazdászról megtudom, hogy 860 szarvasmarhájuk van, ebből 350 a tehén. (1895-ben 991, 1935-ben 569 szarvasmarhát írtak össze a számlálóbiztosok Rákospalotán, vagyis örvendetes a mai állomány.) Van 5 lova is a gazdaságnak — 1935-ben még 593 lovat találtak a kerületben. (A kerülethez azonban szinte hozzátartozik a buszok túlkölésétől meg nem riadó, edzett lelkinyugalma lovak és kocsisok látványa, miként a nyíregyházi vasútállomáshoz a lyukas ernyőjű konfliktos képe.) Aratnak is a Béke Téeszben: 862 hektáron kezdik meg a napokban 6 kombájn segítségével ezt a munkát. A zöldség: hagyomány; természetesen is 104 hektár burgonyát, 42 hektár paradicsomot, 2 hektárnyi paprikát. Az üvegházakban sem virággal, hanem zöldséggel foglalkoznak, erre azonban ráfizet a szövetkezet. Hogy mégis miért csinálják, ez már egyéb megfontolások függvénye lehet. Így vagy úgy, a nyugdíjasokkal egyetemben 860 tagu, mindössze 1640 hektár közös szántóval rendelkező gazdaság tavaly 130 millió, az idén — várhatóan — 146 millió forintos termelési értéket produkál, amiben a többi között jócskán része van az idevágó kormányhatározat alapján gazdaságossá vált szarvasmarha-tenyésztésnek is.

Rövid ideig volt Palotán agrárszakoktatás is, továbbá a község, „mint erkölcsi testület”, az 1880-as években alapító tagként lép be a megyei állattenyésztési egyesületbe, még korábban a magyar kertészeti társulatba. Ezt már egy tanulmánygyűjteményben olvasom — a főváros centenáriuma alkalmából jelenteti meg öszre a kerületi tanács. A szerzők történések, régészek, szakmájuk kiváló művelői. Hogyisne lennék kíváncsi a voltaképpeni eredetre, a mai fővárosi kerület, korábban megyei jogú város, 1923 előtti község kezdeteire? „Rákospalota és környéke a Szentendrei-sziget déli csücskén, a Dunába ömlő Szilas-patak mentén helyezkedik el, Káposztásmegyér közvetlen szomszédjaként” — másolom ki az egyik dolgozat precíz mondatát; rögvest tegyük hozzá, hogy Nagy-Budapest megalakítása előtt Káposztásmegyér is Rákospalotához tartozott, sőt a Dunában „saját” szigete volt, amelynek ma is ez a neve: *Palota-sziget*. A *Nemzeti Múzeumban* e tájról való vas- és bronzkori leleteket is őriznek, s Anonymus krónikája szerint Árpád magyarjar, midőn a Dunántúl meghódítására indultak, a megyeri révnél keltek át a Dunán. A Szilas-patak torkolatánál volt a középkori *Megyér község*, a Rákos-patakánál, attól valamelyest délre a később Szentlászlónak átkeresztelt *Besenyő* nevű falu, s magának Palotának sem ez volt eredeti neve: *Nyír* volt a korábbi elnevezés — „csupán” 1346-ban merül föl először, egy pör kapcsán Palotaként.

Egy kis történelem

Ha már most eljárszadozunk azzal, miként lett a Nyírből Palota, akkor *Győrffy György* fölvevése a legvalószínűbb: palota épült Nyír falucskában...

S most ugorjunk át egyetlen lendülettel a XIX. századba, amikor kibontakozása már jól megfigyelhető. 1870-ben még csak 47 iparost tartanak nyilván az akkor 3548 lakosú faluban, ahol azonban 1877-ben már szépitő bizottság működik, figyelvén az építkezések csinoságát. *Ybl Miklós* is föllelhet a tervezők között, a *gróf Károlyi Sándor* földbirtokos alapította árvaházatát és a hozzátartozó temp-

lomot tervezi. Új lakótelepek is emeltnek, így 1897-ben kezdik el az akkor még Palotához tartozó, tőle csak 1909-ben elszakadó, majd 1950-ben visszatérő *Pest-újhely* területének parcellázását. Itt nő ki a *Széchenyi-telep*, a MÁV-telep. Így aztán nem csoda, hogy a községi képviselőtestület 1898-ban megállapítja: „Rákospalota község lakosságának zöme már nem földművelő... a 12 éves gyerekek kevés kivétellel már az újpesti és budapesti gyárakban keresnek foglalkozást.” A századfordulón amolyan borozó, nyaralóhely is Palota, ahová Újpesten át, a lóvasúttal lehet kibaktni. 1902-ben megkezdik az Istvánélteli főműhely építését, ezernél több munkás költözik Palotára. 1905 augusztusából jegyzik föl az első sztrájkot: a még 1840-ben alapított *Hutter és Lever Olajgyár* 51 munkása 20 fillér napszámbér-növelést követel. 1919-ben a *Landler Jenő* parancsnoksága — innen a főműhely mai elnevezése — alatt álló 3. hadtesthez tartozó ezred alakul az istvánélteli üzemből, de a Tanácsköztársasághoz fűződik Palota első városi alakulása is. Igaz, formális e rang elnyerése, mégis érv lesz belőle egypár év múltán, amikor — 1923-ban — véglegesen városá lesz. Az akkori tanácsházat elcserélik egy régi szállodáért, a *Vigadóért* — a kerületi tanács ma is itt működik.

Egységes kerületet?

Egyszersmind ez az óváros központja. Van itt, az igencsak szűk tereseknél preszó kettő is, aztán étterem, élembolt, újságvárvon, buszmegálló, néhány méternyre a rendőrkapitányság, ahová szintén érdemes lenne bekopogni, mennyivel növelte dolgát a 30 ezres újpalotai jövevényserég? Mert ma is van *Vigadó*, sőt egy hajnalig nyitva tartó preszó, az *Iris*, aztán megannyi kocsmá, sajátos elnevezéssel: a „*Lépcsős*”, a „*Cigány*”, a *Cservenka úti*, „*Polónyi*”, azaz a csengődi szakszövetkezet borozója s ki tudná elősorolni valamennyit? (Ha viszont ebédelni akar a palotai új honpolgár, átbuszozik a Zuglói étterembe, az *Erzsébet királyné útjára*, legalábbis, ha tájékozott az étek minőségéről.) Nem mintha ez a világ óhatatlan összefüggésben lenne holmi rendőri tennivalókkal, sőt: hiányzó ismeretsegek, olykor barátságok is kötődnek ezeken a menhelyeken, amire kétségkívül szükség van, s amire másutt — legalábbis Újpalotán — egyelőre nincs is lehetőség. Megkérde például az egyik öregúr a másikat: „Hát te honnan jöttél, gyémántkomám?” „A nyolcból...” Amiből már tudni illik, hogy a VIII. kerületből költözött ide az illető, mások meg Óbudáról — de ne is próbálkozzunk a föltérképezéssel.

— *Budapest minden kerületéből verbuválódnak az újpalotaiak, még Ópalotáról is* — mondja Pataki Béla tanácselnök, aki 1971 óta áll mai posztján, azelőtt a járműjavítóban volt termelési osztályvezető. Nem öshonos palotai, Verőcéről származik, de már a fölszabadulás előtt (ennek a napja Palotán és Pestújhelyen: 1945. január 10-e) a *Landler*ben dolgozott, nincs híján tehát a kapcsolatoknak ezzel a városrészrel. — Beszéltünk már a beilleszkedés gondjairól, de van egyéb feszültség is: a modern s kényelmes lakások és a harmadrészben még csatornázatlan óváros között. A régi lakosság sokat tett — társadalmi munkában —, például az ivóvízellátás megjavításáért, míg Újpalota érthetően heterogén lakosságú, mindenfajta lokálpatriotizmus nélkül. Szeretnénk elérni, hogy a két városrész egységessé alakuljon, a mai száztagú

tanácsban 18 az újpalotai, s ha befejeződik az építkezés, fele-fele lesz az arány. ... Az ám, mikorra fejeződik be? *Trapp János*, a 43. Építőipari Vállalat újpalotai főépítészvezetője, aki 43 éves létére 23 esztendeje dolgozik ennél a vállalatnál, így válaszol:

— 1975 a befejezés határideje, s az előírt 14 500 lakás megépítésének most hozzávetőleg a felénél tartunk. A főépítészvezetőséghez 934-en tartoznak, előfordult már, hogy társadalmi munkában tartaroztunk — segítvén a tanácsnak — régi iskolát is. Ha a szakipar, a csészerezők s más cégek embereit is megszámlítom, úgy vagy háromrezen építik ma Újpalotát, s az utóbbi időben meggyorsult a járulékos építkezések üteme. Kell is ez, mert ma elégteleníti a telepet a sok fabódé: fapresszó s egyéb árusítók.

Siklósi Miklós, a FÖBER egy helyütt már megemlített vezető mérnöke ezt a rögtönzött helyzetképet azzal egészíti ki, hogy a programot átalakítják, keresvén a gazdaságosabb megoldásokat. Mivel a beruházást 1968-as árakra tervezték, ma senki nem tudná megmondani, vajon 1975-ig, tehát a hatvanezredik új lakó ideköltözött mennyibe kerül majd ez a látványos („egyforma házat itt keveset látni” — említette *Trapp János*) építkezés.

A gondnok gondoljai

Előzőleg beszéltem *Holl Józsefnél*, az egyik gondnokkal, akinek tisztelt valóban stílusosan neveztek el; nos, én is a gondnokról kérdeztem. Két tizemeletes épület, 255 lakás, 950 ember ügyes-bajos dolgait átlátni, ez bizony éjt nappallá tevő tevékenység, hiszen *közepes faluban férnének csak el ennyien*.

— Ebben a két házban — foglalja össze kétesztendő tapasztalatait *Holl Józsefné* — eléggé stabilak a lakók, csere alig volt. Nem tudják azonban megszokni, hogy a zaj áthallatszik, s magam nem tudom mire vélni azt a közömbösséget, ahogyan például négyen beszálnak a liftbe, s még csak azt sem mondják, jó napot. S mivel ezekbe a falakba szöveget beverni nem lehet, csupán fúrással, amit a tíz emeleten végig hallani, érthetően vitákkal járó művelet ez is. Gyakori panasz, hogy — mivel a fürdőszobákban nincs lefolyó — egy-egy kiadósabb pancsolás után a víz az alsó lakót „szerencsétlenti”.

Az építésszek szerint ilyen hagyományos lefolyót az előre gyártott elemekbe képtelenség elhelyezni, marad tehát — ismét, sokadszor — a lakók önfegyelme. *Trapp János* szerint ennél is több a panasz az ajtó, ablakok nyitására. Most hozzákezdtek — erre hároméves szavatosság van — a javításokhoz. Hároméves szavatosság? *Siklósi Miklós* szerint az újpalotaiak vajmi kevéssé ismerik jogukat. Oránként 10 percre be kéne például kapcsolni a fürdőszoba-ventillátorokat — az újabb házakban ez már automatikusan történik —, ám az IKV ezt elmulasztja. A motorok mindenütt megvannak, amennyiben elromlottak volna, ki kéne javítani őket. Vagyis tájékoztatás dolgában is akadna némi tennivaló — ez még a jövőndő dolga.

— Újpalota nekünk jó iskola ahhoz — vallja Pataki Béla —, hogy a következő ötéves tervben kezdődő, még nagyobb építkezésekre fölkészüljünk. Ezekre már az óvárosban kerül sor, az új tanácsházat is ott kívánjuk fölépíttetni.

... Palota—Pestújhely, s benne mindenkéföltre az új lakótelep, a permanens mozgás állapotát tükrözi, s miként a tanácselnök szavaiból is kitetszik, e változások nemhogy csökkennének, de még inkább nekilendülnek a jövőben. Valószínű, hogy ez a szántóföldek további apadásával jár, ám a Béke Téesz így is megőrizheti mai rangját, főként a belterjeség, a mezei munka termelékenységének fokozásával.

Ami szinte állandósult alfejezetnek mondható: az ipar szívesebben települt a kommunális ellátottság színvonalában előkelőbb helyezésű Újpestre, mintsem Palotára. Az itt élők zöme így ma is a főváros más kerületében dolgozik; amennyiben valahol elhatározzák, hogy valamit „kiköltöztetnek” Rákospalotára, úgy többnyire raktárakról esik szó. Nemcsak a *Domus* nevű bútoráruházra gondolok; a minap a *MEGEV*, a Mezőgazdasági Alkaterész Ellátó Vállalat székháza előtt az akasztói szakszövetkezet gépkocsi-vezetőjével futottam össze. (Az egész ország mezőgazdasági tudják, hogy ez a cég Palotán lehétő meg, a *Cservenka* úton, szemben Újpalotával.) A kerületen belüli két városrészt csakugyan roppant mód heterogén lakosságának együvé kovácsolása, persze, nem megy már holnapra, sőt egyik évről a másikra sem. Mondhatni azonban: olyan, a gyors ütemű fejlődésből következtet adottság ez, amelyet lehet, s amelyet — úgy tapasztaltam — szívós türelemmel máris formálni tudnak a kerület irányítói.

(Vince Lajos rajza)